

Inhoud

1. *Wat is Chinese filosofie?*
2. *Evolutie*
3. *Confucianisme: Confucius*
4. *Taoïsme*
5. *Mohisme*
6. *Confucianisme: Mencius*
7. *Confucianisme: Xunzi*
8. *Legalisme*

1. WAT IS CHINESE FILOSOFIE?

Om te beginnen moeten we ons afvragen of Chinese filosofie wel bestaat. Kunnen we de oude meesters zoals Confucius en Laozi 'filosofen' noemen? In het Chinees bestond er geen woord voor 'filosofie'. Pas eind 19e, begin 20e eeuw werd dit, onder invloed van het Westen, ingevoerd.

Er bestaat grote discussie over de juistheid van de term 'filosofie' voor het Chinese denken. Als we zeggen dat dit geen filosofie is, wordt het dan wel naar waarde geschat? En als we zeggen dat het wel filosofie is, wordt het dan niet te veel in een westers hokje geduwd?

Met de vraag of het Chinese denken al dan niet 'filosofie' genoemd mag worden, zullen we ons niet te veel bezighouden. Belangrijk is dat voor- en tegenstanders van het gebruik van de term 'filosofie' het wel met elkaar eens zijn over de volgende twee punten:

- (1) De **inhoud**: als er Chinese filosofie is, wat is dat dan?
- (2) De **waarde** van die Chinese 'filosofie'.

Het belangrijkste verschil tussen Chinese en westerse filosofie is dat westerse filosofie vertrekt van een zich afvragen. Hoe zit de wereld in elkaar? Waarom zijn de dingen zoals ze zijn? Etc.

Chinese filosofie daarentegen zoekt naar de Weg, weg uit de chaos. De weg naar maatschappelijke rust en vrede. Chinese filosofie is gericht op het leven op aarde, hier en nu, de plaats van de mens in de maatschappij en in het heelal. Chinese filosofie streeft naar **harmonie in dit leven**.

Noot: Religie in China

Als het over Chinese filosofie gaat, wordt religie vaak in één adem mee vernoemd.

Officieel is de Volksrepubliek China **atheïstisch** en **areligieus**, wat betekent dat ze geen enkele religie aanhangen. Religie is wel toegestaan op persoonlijk niveau of onder toezicht van de Partij/Staat. Er zijn **vijf erkende godsdiensten**: boeddhisme, taoïsme, islam, katholicisme en protestantisme. Van enkele daarvan kan worden betwijfeld of het wel om 'godsdiensten' gaat, zoals boeddhisme en taoïsme, maar op die discussie gaan we niet verder in. 'Erkend' wil ook niet zeggen dat deze godsdiensten onvoorwaardelijk erkend zijn. Voor het katholicisme bestaat er bijvoorbeeld de 'officiële' katholieke kerk die de toestemming van de Partij heeft en een meer roomse, ondergrondse kerk.

De meeste mensen in China zeggen van zichzelf dat ze **niet gelovig** zijn, maar volgen wel bepaalde tradities. Of ze mixen rituelen uit verschillende religies: het is goed mogelijk dat iemand voor een trouw beroep doet op een taoïstische priester, maar voor een begrafenis op een boeddhistische monnik. Het is goed mogelijk dat iemand die regelmatig een boeddhistische dienst bijwoont, zichzelf niet identificeert als een boeddhist.

Veel mensen volgen een **mix** van boeddhistische, taoïstische en confucianistische rituelen. Dat alles wordt dan nog eens gemixt met niet-religieuze spirituele overtuigingen, zoals bijvoorbeeld de **voorouderverering** en/of *fengshui*. De bedoeling van *fengshui* is om de menselijke leefomgeving (positie en indeling van gebouwen e.d.) zo te maken dat de *qi* (spreek uit '*tsjie*', 'energie') op die plaatsen optimaal gebruikt kan worden.

Een 'Chinese religie' bestaat dus niet.

2. EVOLUTIE

De oudste bronnen waarin iets terug te vinden is over Chinese filosofie, dateren terug tot in de Shangdynastie. Maar algemeen wordt de **eerste grote bloeiperiode** van de Chinese filosofie beschouwt als hét beginpunt. Dit was van de **vijfde tot de derde eeuw voor Christus**, de tijd van Confucius en vele andere grote denkers. In deze periode zien we in China voor het eerst bewuste reflectie en verdediging van de eigen denkbeelden.

Tot dan was de Chinese filosofie erg rudimentair. In de **Shangdynastie** had men één god, genaamd

Shang Di. Dit was een machtig maar vaag wezen dat de natuur controleerde en het lot van de mensen bepaalde. Onder Shang Di stonden een heleboel andere geesten, zeker ook **voorouderlijke geesten**. Deze geesten waren minder vaag en konden wel direct benaderd worden. Zij konden bij Shang Di pleiten ten voordele van hun nakomelingen. Het was dus belangrijk om de voorouders tevreden te houden, zodat zij Shang Di goede dingen zouden vertellen over de familie. Hiervoor werden regelmatig **offers** opgedragen aan de voorouders.

Van in het begin waren deze offers niet enkel uiterlijk vertoon. Om aanvaard te worden door de voorouders, moesten de offers aangeboden worden met de **juiste innerlijke gevoelens van respect en verering**. Bovendien werd geloofd dat deze juiste houdingen en gevoelens **gecultiveerd** konden worden met genoeg inspanning. Dit wil zeggen dat ze aangeleerd en ontwikkeld konden worden.

Al heel vroeg zien we enkele belangrijke elementen die de Chinese geschiedenis en het Chinese denken erg zullen beïnvloeden:

- (1) Er is in China geen grote kloof tussen het menselijke en het spirituele, want die wordt overbrugd door de voorouders. Dit geeft de vroege en late Chinese filosofie een **werelds** karakter: het gaat over hier en nu, deze wereld. Westerse filosofie is vaak veel abstracter.
- (2) De orakelactiviteiten en de resultaten daarvan worden zorgvuldig bijgehouden en bestudeerd (vgl. orakelbeenderen). Dit beïnvloedt de latere houding t.o.v. geschiedenis en **geschiedschrijving**. Later zou elke dynastie de geschiedenis van de vorige opschrijven.
- (3) De vooroudergeesten hebben ook een invloed op de **familie** en het belang van de familie. Elkeen neemt zijn plaats in de familie in, en zo ook zijn plaats in het harmonieuze universele schema dat in ieders voordeel werkt.

De heersers van de **Zhoudynastie** stellen bij de machtsovername hun eigen god, Tian ('Hemel'), gelijk aan Shang Di. Na verloop van tijd verschuift de nadruk van het spirituele naar de natuur. Tian wordt meer en meer aanzien als de **structuur** van het universum zelf, eerder dan als een bewust, intentioneel wezen.

De laatste eeuwen van de Zhoudynastie, van de **vijfde tot de derde eeuw voor Christus**, wordt ook de periode van de **Strijdende Staten** genoemd. China was verdeeld in verschillende kleine staatjes, die allemaal elkaar probeerden te overtroeven om de sterkste te zijn. Dit is een **bloeiperiode** voor

de Chinese filosofie. Er zijn op dit moment ontzettend veel verschillende denkers en denkstromingen in China. Koningen laten zich bijstaan door raadgevers met verschillende theorieën, en ook vele andere denkers zoeken de weg naar harmonie in deze woelige tijden. Naar het verleden, tot de achtste eeuw voor Christus, wordt verwezen als de perfectie. Alles was toen harmonieus, er was geen debat.

Een **aantal van de denkers** uit de Strijdende Staten zijn Kongzi (Confucius), met in zijn spoor Mengzi (Mencius) en Xunzi. Daarnaast zijn er Laozi en Zhuangzi, de taoïstische denkers, en ook Mozi en Han Feizi zetten hun gedachtengoed uiteen in deze periode. 'Zi' is het Chinees voor 'meester', het eerste deel is hun naam. Dus: meester Kong, meester Meng, etc. De namen op '-ius' zijn de Chinese namen omgezet in het Latijn.

Let wel, dit zijn slechts enkele van de **zéér vele denkers** uit deze periode, die ook wel de 100-scholen-periode genoemd wordt. De verschillende denkers discussieerden met elkaar en namen elementen van elkaar over. Sommige scholen zullen uiteindelijk uitsterven, maar niet altijd zonder eerst een diepe **invloed** na te laten op de andere scholen. Zo heeft het uitgestorven mohisme (de leer van Mozi) toch nog veel invloed gehad op het confucianisme en het taoïsme.

Ook de komst van niet-Chinese gedachten tradities, zoals het boeddhisme (rond de eerste eeuw na Christus) heeft een grote invloed op de actieve filosofische scholen.

'Chinese filosofie' is een zeer diverse en levendige conversatie die al meer dan 2500 jaar aan de gang is, met veel verschillende denkers, theorieën en tradities. De traditie van meesters en leerlingen bestaat niet meer sinds het einde van het keizerrijk, maar de conversatie is nog steeds zeer levend en wordt nog steeds gevoerd.

3. CONFUCIANISME: CONFUCIUS

Confucius (Chinese naam: Kongzi) leefde rond 500 vC. Net als vele anderen streefde hij naar **harmonie**. Dit kon volgens hem bereikt worden door het volgen van **rituelen**: vaste handelingen die altijd op dezelfde manier uitgevoerd worden, bv. in verband met verering van de voorouders. Van 'ritueel' is dit geëvolueerd naar regels voor **gedrag in het openbaar**. Iedereen moet zijn eigen plaats in de maatschappij innemen, en zich daarnaar gedragen.

De confucianistische wereld is sterk **hiërarchisch** gestructureerd. Bovenaan staat de vorst, daaronder de ministers en literaten, daaronder de boeren, en helemaal onderaan de handelaars. De handelaars staan onderaan omdat Confucius geld verdienen niet moreel hoogstaand vindt. Ook in de 'vijf relaties' (zie verder) vinden we die hiërarchie terug.

De Chinese maatschappij is **nu nog altijd sterk hiërarchisch**: er is altijd duidelijk geweten wie de belangrijkste persoon is (toch voor insiders), dit weerspiegelt zich zelfs in plaatsindeling aan tafel en opstelling op foto's. Een Chinese delegatie heeft altijd een duidelijke leider, een ondergeschikte zal hem nooit tegenspreken, zeker niet in het openbaar.

Verder is in de ideale maatschappij van Confucius de **vorst** heel belangrijk: als de vorst deugdzaam is, zal dit uitstralen naar de rest van de bevolking. De vorst moet het goede voorbeeld geven, en dan zal automatisch de rest van de wereld zich daarnaar richten en zal er harmonie zijn.

De vorst is de schakel tussen de mens en het universum.

Naast het ritueel, gedrag in het openbaar, hiërarchie en de uitstraling van de vorst hechtte Confucius veel belang aan het principe van de **wederzijdsheid**: hoe mensen elkaar moeten behandelen. Dit drukte hij uit in de **vijf relaties**:

- (1) heerser-onderdaan
- (2) vader-zoon
- (3) oudere (broer) - jongere (broer)
- (4) man-vrouw
- (5) vriend-vriend

De heerser moet vader en voorbeeld zijn voor zijn onderdaan, de onderdaan moet een ware onderdaan zijn. De vader moet een vader zijn voor zijn zoon en de zoon een zoon voor zijn vader, die zijn vader boven alles respecteert, enz. Deze relaties zijn sterk hiërarchisch geïnspireerd: heerser, vader, oudere en man zijn telkens belangrijker dan onderdaan, zoon, jongere en vrouw.

Enkel de vriend-vriend relatie is minder aan hiërarchie onderworpen, hoewel de oudere vriend natuurlijk hoger staat dan de jongere vriend.

Er is **harmonie** in de maatschappij als alle rolpatronen op elkaar zijn afgestemd, **als iedereen zijn eigen plaats behoudt**. Via het **examensysteem** is het wel mogelijk om op te klimmen in de maatschappij.

Tot slot nog twee belangrijke begrippen uit het denken van Confucius: *junzi* en *xiao*.

De ***junzi*** is de nobele, de **perfecte heer**, de vroege versie van de gentleman. Hij heeft het juiste gedrag zodanig onder de knie dat het een tweede natuur geworden is. Hij is een **deugdig** persoon, die anderen tot voorbeeld dient en een ander niet aandoet wat hij niet voor zichzelf wil. Hij handelt niet omdat hij daar zelf voordeel kan uithalen, maar volgens **rechtvaardigheid**, ook als hij geen kans op slagen heeft.

Voor 'juist handelen' zijn bij Confucius vaak geen vaste regels. 'Het goede' is afhankelijk van de context, van de situatie. Hier vinden we al vroeg het pragmatisme terug dat de Chinezen nog altijd kenmerkt: ze zullen doen wat in een bepaalde situatie het beste lijkt, ook al is dat het omgekeerde van wat er eerder het beste was.

Xiao wordt vaak vertaald als 'filiale piëteit'. Het is de plicht van de zoon om te gehoorzamen aan de vader. Kinderen moeten boven alles hun ouders respecteren, onvoorwaardelijk naar hen luisteren en er alles aan doen dat hun ouders het goedhebben. Om dit duidelijk te maken werden de 24 verhalen van *xiao* verteld, waarin kinderen telkens tot het uiterste gaan om het hun ouders naar hun zin te maken. De kinderen in deze verhalen dienen als voorbeeld.

4. TAOÏSME

Het taoïsme ontstond in dezelfde periode als het confucianisme. Het taoïsme is moeilijker te bevatten dan het confucianisme. Het is vager, minder gebonden aan regels en meer open voor **interpretatie**. De naam komt van het Chinese woord 道 'dao', 'de weg'. Het is de **leer van de Weg**. Daarmee wordt bedoeld de Weg van alles, het bewegingsprincipe van de wereld, datgene dat aan alle dingen vooraf gaat, dat alle dingen voortbrengt.

Van de Weg wordt gezegd dat ze de **oorsprong** van alle dingen is, maar zelf is ze **'leeg'**. Ze maakt geen deel uit van alle dingen. Een beetje zoals er voor de big bang niets was, maar uit dat niets is toch alles voortgekomen. Het taoïsme maakt graag gebruik van vergelijkingen om dingen uit te leggen: zo is de Weg als het wiel. Een wiel heeft spaken, maar het is de leegte tussen de spaken die het wiel vorm geeft. Of de Weg is als een vat: het is de leegte in het vat die het nuttig maakt.

Laozi en **Zhuangzi** worden beschouwd als de twee grote **grondleggers** van het taoïsme.

Het boek ***Daodejing*** wordt toegeschreven aan **Laozi**. Waarschijnlijk heeft de persoon Laozi zelf nooit bestaan, maar is hij de verpersoonlijking van het werk van verschillende meesters. '*Daodejing*' betekent 'Het boek van de Weg en de Deugd'.

Dao, de Weg, werd hierboven al uitgelegd. *De* betekent deugd. Men bedoelt er de eigenschappen in het ding zelf mee, datgene waardoor het zich ontwikkelt.

De *daodejing* is een boek met veel metaforen.

bv. De Weg is het water, hij is zacht maar overwint alles.

De Hemel is een boogpees: hij duwt het hoogste naar beneden en tilt het laagste op.

Verder schenkt Laozi aandacht aan het principe van de '**omkering**' en **wuwei**. Met 'omkering' wordt bedoeld dat alle tegenstellingen elkaars complement zijn en in elkaar overgaan. Je moet dus de tegenovergestelde kant op gaan dan die waar je naartoe wil. Dit in elkaar overlopen van tegenstellingen kennen we van het **yin en yang**-symbool.

Wuwei betekent '**niet-handelen**'. Dit is niet hetzelfde als nietsdoen! Het gaat over niet bewust handelen, niet bewust een doel nastreven, maar gewoon deelnemen aan de spontaniteit van de weg. De mens is maar een **onderdeeltje** van de natuur, hoe kan hij die dan beïnvloeden? Laozi zegt: "De

Weg handelt niet, maar toch blijft niets ongedaan.”

Zhuangzi was veel bezig met de **relativiteit** van alle dingen. Goed en mooi bestaan enkel omdat we ook slecht en lelijk kennen. Alles is een kwestie van interpretatie. Op een dag droomde Zhuangzi dat hij een vlinder was. Toen hij wakker werd, wist hij niet meer of hij Zhuangzi was die wakker werd en gedroomd had of hij een vlinder was; of dat hij een vlinder was die sliep en droomde dat hij Zhuangzi was.

Ook voor Zhuangzi is de mens een **deel van het geheel**. Hij streeft ook naar *wuwei*, maar in tegenstelling tot Laozi gebeurt dit volgens Zhuangzi niet spontaan. *Wuwei* moet je bereiken door te **werken**, door ervaring en intuïtie moet je leren meebewegen op het ritme van de Weg. Een slechte slager heeft na korte tijd al een bot mes, een goede slager na een aantal jaar, maar een uitstekende slager, die zijn hakmes beweegt op het ritme van de Weg, behoudt zijn hele leven lang een vlijmscherp mes, omdat hij de leegtes tussen de botten van de os vindt.

Zhuangzi is geclassificeerd als 'taoïst', maar in zijn tijd was er nog geen classificatie. Waarschijnlijk zou hij dit zelf niet gewild hebben.

5. MOHISME

Het **mohisme** is de leer van **Mozi**, die ook leefde in de vijfde eeuw voor Christus. Mozi ontwikkelt **systematische analyses en kritieken** van en op de visies van zijn tegenstanders. Hij geeft ook een heleboel **argumenten** om zijn eigen visie te ondersteunen. Omdat hij als eerste alles zo systematisch aanpakt, kan hij misschien wel de eerste 'echte' filosoof van China genoemd worden. Het mohisme bestudeert vormen en methoden van filosofisch debat en levert zo een **grote bijdrage aan de ontwikkeling** van de vroege Chinese filosofie.

Mozi is niet enkel filosoof, maar ook **leider** van een utopische beweging met directe controle over zijn volgelingen. De ideale staat steunt volgens Mozi op **discipline**. Het is een **gecentraliseerde** staat (met een sterk centraal gezag) die **ideologisch verenigd** is. Mozi staat voor een strikte hiërarchie via een monarch, uitkomend in de Hemel. De drie na te streven basisgoederen voor een dergelijke staat zijn volgens hem: rijkdom, orde en een groeiende bevolking.

Ideologische verdeeldheid is volgens Mozi de **bron van het menselijk lijden**. Hij predikt de

universele liefde, onpartijdige zorg voor iedereen, niet enkel voor de eigen familie. Om dit te bereiken moeten we ons **gedrag veranderen**, in het bijzonder de manier waarop mensen behandeld worden. In tegenstelling tot het cultiveren van emoties, deugden, houdingen... (waar het confucianisme zich fel op concentreert), kan gedrag wel gemakkelijk beïnvloed en veranderd worden. Hiervoor roept Mozi een strikt systeem van **belonen en straffen** in, en doet hij beroep op **rationele argumenten**.

Mozi was een **felle tegenstander van Confucius**. De trouw aan de vader die Confucius predikte kwam volgens Mozi automatisch in conflict met de trouw aan de heerser. Mozi stelt de trouw aan de heerser boven alles. Bovendien vindt hij de vreemde even belangrijk als de familie. Hij is ook een sterke tegenstander van alle confucianistische rituelen om de innerlijke mens te ontwikkelen. Volgens Mozi is dit mooi in theorie, maar werkt het in de praktijk niet. Enkel het gedrag beïnvloeden d.m.v. belonen en straffen is zinvol.

Met het begin van de Qindynastie kwam er een plots einde aan de mohistenbeweging. Mogelijk kon onder het nieuwe gecentraliseerde gezag van de Qinkeizer niet nog een andere groep met een sterk centraal gezag overleven.

6. CONFUCIANISME: MENCIOUS

Mencius (Chinese naam: Mengzi) leefde in de vierde eeuw voor Christus en is een belangrijke **confucianistische denker**.

Mencius gelooft dat de menselijke natuur **goed** is, maar de mensen zelf niet per sé. Dat de mens van nature goed is, kunnen we zien aan de '**zaailingen**'. Elke mens heeft een aantal 'zaailingen' van goedheid in zich, kiemen die kunnen groeien en ontwikkeld worden totdat de mens echt goed is. Bijvoorbeeld, de zaailing van het medeleven. Om te bewijzen dat iedereen die in zich heeft, schept Mencius het beeld van een kind dat op de rand van de waterput aan het spelen is. Zal niet iedereen de reflex hebben om het kind tegen te houden zodat het niet in de put valt?

Zaailingen kunnen ontwikkeld worden door er aandacht aan te besteden, eraan te werken, ze te '**cultiveren**'. Daarnaast moet ook voldaan worden aan de **basisbehoeften** van elke mens, anders zal hij zijn zaailingen niet kunnen ontwikkelen. Deze basisbehoeften zijn volgens Mencius zowel de

universele noden van de mens (eten, kleding...) als een **basis (ethische) educatie**.

7. CONFUCIANISME: XUNZI

Xunzi is een derde grote **confucianistische denker**. Hij leefde na Mencius, in de derde eeuw voor Christus.

Hij was aan de ene kant een grote **verdediger** van het confucianisme, maar vormde aan de andere kant ook een **bedreiging**. Hij spendeerde veel tijd aan geven van argumenten voor het confucianisme en **tegen het mohisme** -die bijvoorbeeld tegen rituelen zijn- en **het taoïsme**, dat de natuurlijke stroom van de dingen volgt. Dit laatste kan niet in het confucianisme: er moet hard gewerkt en aan zichzelf geschaafd worden om het goede te bereiken.

Xunzi vormt een bedreiging voor het confucianisme omdat hij inging **tegen Mencius**, die beweerde dat de menselijke natuur goed was.

Volgens Xunzi hebben mensen **geen aangeboren gevoel voor wat het juiste gedrag is**. Zonder ritueel zullen ze slechte dingen doen en chaos veroorzaken. In de ogen van Xunzi ondermijnt Mencius het ritueel als gids voor het gedrag, en ook de noodzaak van leren. Xunzi gaat wel akkoord met Mencius dat iedereen morele perfectie kan bereiken. Maar het proces van zelfcultivatie is traag en moeilijk omdat de mens niet van nature goed is.

Het werk van Xunzi bestaat uit **essays**, in tegenstelling tot wat zijn voorgangers hebben overgeleverd: verzamelingen van uitspraken en dialogen. Het werk van Xunzi zijn geen losse citaten, maar is een samenhangend **systeem van argumenten**.

In de vroege geschiedenis nam Xunzi een belangrijke plaats in. Later werd hij afgewezen en bekritiseerd, ten voordele van Mencius. Recent is er weer hernieuwde interesse in zijn werk.

8. LEGALISME

De grondlegger van het **legalisme** was Han Feizi. Hij leefde in de derde eeuw voor Christus. Zijn theorie ontstond in een tijd waarin de staat **Qin steeds groter** werd en alle omliggende staatjes dreigde op te slokken (wat uiteindelijk ook gebeurd is). Ook Han, de staat waar Han Feizi woont, voelt de dreiging.

Han Feizi is niet geïnteresseerd in welke staatsvorm het beste is. Hij bekommert zich enkel om welke **maatregelen** genomen moeten worden om de staat te laten overleven. Die maatregelen moeten in **wetten** gegoten worden (de naam 'legalisme' komt van het Latijnse woord voor 'wet'). Volgens hem steunen de systemen van Confucius en Mozi veel te veel op het morele karakter van de **heerser**. Hij geeft wel toe dat een goede heerser beter is dan een slechte, maar gaat niet akkoord dat dat voldoende is om harmonie te scheppen. Heersers zijn gewoonlijk maar gemiddeld. Het systeem moet trouwens sterk genoeg zijn om ook een occasionele slechte heerser te overleven.

Han Feizi had veel invloed tijdens de Handynastie. Daarna is zijn aandeel moeilijk in te schatten, omdat er tegen dan al veel van zijn ideeën opgenomen zijn in het confucianisme zelf.

Referenties

Boden, J. (2006). *De essentie van China*. Bussum: Coutinho.

Defoort, C., Standaert, N. (2002). *An Introduction to Chinese Philosophy* [cursus]. K.U.Leuven.

Ivanhoe, P.J., Van Norden, B.W. (eds.). (2001). *Readings in Classical Chinese Philosophy*. New York/Londen: Seven Bridges Press.